

Ivan BUBALO

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ivan.bubalo96@gmail.com

ORCID: 0009-0003-7922-5228

Jugoslavija, Republika Čile i Socijalistička partija Čilea: Ideološki i diplomatski aspekti suradnje (1954.–1973.)

Apstrakt: Rad prikazuje odnose Jugoslavije sa Socijalističkom partijom Čilea (*Partido Socialista de Chile*; PS) i Republikom Čile od prve polovice 1950-ih godina 20. stoljeća kada Jugoslavija počinje provoditi na vanjskopolitičkom planu politiku nesvrstanosti do 1973. kada je izvršen državni udar u Čileu kojim je srušena jedna od rijetkih socijalističkih ili komunističkih vlada izabranih demokratskim putem. Socijalistička partija Čilea, Jugoslavija i Savez komunista Jugoslavije prošli su različite puteve u ostvarivanju vlastitog modela socijalizma, no to nije bila poteškoća pri sklapanju srdačnih odnosa. Nadalje, kao najveća prepreka produbljivanju odnosa Jugoslavije i latinsko-američkih država najčešće se navodi geografska udaljenost, što Jugoslaviju nije sprječavalo u pristupanju i drugim, jednako udaljenim zemljama. Osim toga, postojale su i druge prepreke poput snažnog utjecaja Sjedinjenih Država i upletenosti drugih aktera poput Sovjetskog Saveza, Kube i Kine, partijskog frakcionaštva i nediscipliniranosti čileanskih i latinskoameričkih socijalista te čestih promjena režima u regiji. Bez obzira na sve prepreke, Jugoslavija se, barem do 1970-ih, trudila proširiti svoju mrežu utjecaja i na latinskoamerički kontinent pri čemu su Čile i PS zauzeli vrlo značajno mjesto.

Ključne riječi: Čile, socijalistička Jugoslavija, Socijalistička partija Čilea, Latinska Amerika, Hladni rat, Salvador Allende, Tito

Uvod

„Allende će živjeti!” bio je jedan od mnogih novinskih naslova posvećenih samoubojstvu (iako se tada još spekuliralo je li možda riječ o ubojstvu) jednog od rijetkih demokratski izabranih marksista, Salvadora Allendea.¹ Či-

¹ „Allende će živjeti”, *Vjesnik*, 14. 9. 1973. Teško je odrediti sve demokratske pobjede marksista. Navodim samo neke prije i poslije Allendeove pobjede: Cheddi Jagan u Britanskoj

leanski je predsjednik samoubojstvo počinio uslijed državnog udara 11. rujna 1973. godine u predsjedničkoj palači La Monedi. Članak u *Vjesniku* od 14. rujna bio je posvećen prosvjedima koji su se održavali diljem Jugoslavije s ciljem podrške socijalističkom i progresivnom Čileu. U Zagrebu se ispred Studentskog centra (SC) prema tadašnjim medijima navodno okupilo oko 10.000 studenata pred kojima je održan niz govora, a recitirao se i čileanski Nobelovac i komunist, pjesnik Pablo Neruda. Jugoslavenski mediji opširno su pisali o državnom udaru u Čileu. Bio je to napad na demokratsku, progresivnu i socijalističku zemlju s kojom je Jugoslavija održavala dobre odnose čak i za vrijeme konzervativnih predsjednika koji su dopuštali djelovanje lijeve opoziciju i održavanje njihovih veza s Jugoslavijom.²

Iako je Latinska Amerika kao regija i kontinent bila geografski i (geo)politički udaljena od Jugoslavije, uvijek su postojali interesi koji su se mogli obostrano iskoristiti. Još od druge polovine 19. stoljeća velik broj stanovnika iz hrvatskih krajeva, napose iz Dalmacije, iselio se u potrazi za poslom u Latinsku Ameriku.³ Konačna su odredišta najčešće bila Argentina, Brazil, Čile i Urugvaj. Jugoslavenska dijaspora⁴ bila je jedan od ključnih elemenata s pomoću kojih se Jugoslavija mogla povezati s Latinskom Amerikom. Tijekom Kraljevine SHS/Jugoslavije iseljništvo je bilo glavna odrednica suradnje, isto kao i neposredno nakon Drugog svjetskog rata kada se izvještavalo o neprijateljskoj emigraciji (ustaše, četnici). Međutim, nakon 1948. jugoslavenske politike prema Trećem svijetu više neće biti tako jednoznačne, stoga će se tražiti drugi oblici suradnje i u Latinskoj Americi.

Odnosi između Jugoslavije i Latinske Amerike te Čilea kao dijela regije stoga imaju više razina na kojima se mogu proučavati – od tradicionalnih međudržavnih odnosa do odnosa između države i pojedinih stranaka ili pak drugih državnih organizacija i udruga koje su bile zadužene za odnose sa strankama i pokretima, poput Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ). Dodatni aspekt istraživanja Latinske Amerike je i značajna uloga Sjedinjenih Država, koje su Zapadnu hemisferu smatrale svojom interesnom zonom, pa su svi vanjski akteri bili uključeni u hladnoratovsku dinamiku među američkim državama. Iz američke perspektive Latinska Amerika do kraja 1950-ih bila je manje važan dio svijeta vezan uz sjevernog susjeda

Gvajani 1957. i 1961., pobjeda koalicije Socijalističke i Komunističke partije San Marina 1945., izborne pobjede komunista u indijskoj državi Kerali i u Nepal.

² Komunistička partija Čilea (PC) bila je zabranjena tijekom mandata predsjednika Gabriela Gonzáleza Videle (1946.–1952.) od 1948., a zabrana se protegnula i kroz mandat njegova nasljednika Carlosa Ibáñeza. Partija je ozakonjena 1958. godine pred kraj Ibáñezova mandata.

³ Iseljavalo se i iz drugih krajeva buduće Jugoslavije poput Crne Gore, Slovenije ili Vojvodine.

⁴ Većinu dijaspore (oko 90%) činili su Hrvati, no s obzirom na to da se radi o razdoblju Jugoslavije koristit ću termin Jugoslaveni, pogotovo s obzirom na činjenicu da je dominantno etničko određenje u Čileu bilo jugoslavenstvo. Više o tome: Ljubomir Antić, „Naši iseljenici u Boliviji”, *Migracijske teme* 2, br. 2 (1986); Frane Krnić, *Crni kaput, bijele rukavice* (Zagreb: Naklada „Bošković”, 2021), 38.

Monroeovom doktrinom.⁵ Kubanskom revolucijom mijenja se percepcija Latinske Amerike, ne samo u Sjedinjenim Državama, već i u Istočnom bloku i Jugoslaviji. Latinska Amerika postala je poprištem Hladnog rata, a revolucija je signalizirala mogućnost upletanja Sovjetskog Saveza u regiju, dok je Jugoslavija prepoznala nišu za širenje nesvrstanosti.⁶

Jugoslavenski odnosi s većinom država Latinske Amerike bili su korektni, no važan element u odnosima s Čileom i drugim latinskoameričkim državama nije bila isključivo suradnja između država, već i suradnja s lijevim strankama. U Čileu su djelovale tri relevantne lijeve partije, a Jugoslavija je sa svakom održavala određene odnose. Riječ je o Komunističkoj partiji Čilea (*Partido Comunista de Chile*; PC), Socijalističkoj partiji Čilea (*Partido Socialista de Chile*; PS) i Radikalnoj partiji Čilea (*Partido Radical de Chile*; PR). Komunistička partija pratila je moskovsku liniju – to je ujedno i bio razlog osnutka Socijalističke partije i razlog lošijih odnosa Jugoslavije s komunistima koji su ovisili, dakako, o odnosima sa Sovjetskim Savezom.⁷

Jugoslavija je najbolje odnose postigla sa Socijalističkom partijom Čilea koja se još od 30-ih godina 20. stoljeća ideološki razdvojila od Komunističke partije koja se držala dominantnog tumačenja komunizma koje se širilo iz središta međunarodnog pokreta – Moskve.⁸ Upravo će to biti jedan od temeljnih i ključnih razloga povezivanja čileanskih socijalista i Jugoslavena, kao aktera koji su se odlučili odvojiti od dominantnog tumačenja marksizma i otisnuti se u sa-

⁵ Prema američkom predsjedniku Jamesu Monroeu (1817.–1825.). Doktrina je proglašena 1823. kako bi onemogućila upletanje europskih sila u novonastale države Zapadne hemisfere i garantirala neupletanje Sjedinjenih Država u europske poslove. Značajan dodatak doktrini bio je Rooseveltov korolar (odnosi se na Theodorea). Jačanjem Sjedinjenih Država jačao je i značaj doktrine, odnosno podređenost prostora južno od Río Grandea, a istovremeno se smanjivala vjerojatnost upletanja drugih, pretežno europskih država. Zanimljivo je napomenuti da je nakon Pacifičkog rata (1879.–1883.; poraz Bolivije i Perua protiv Čilea) Čile postao dominantna pomorska sila u Južnoj Americi i da su sve do Američko-španjolskog rata držali hegemoniju na Tihom oceanu do današnjeg Panamskog kanala – William Sater, *Chile and the United States: Empires in Conflict* (Athens: Georgia University Press, 1990), 51–69.

⁶ Za američku percepciju regije u: Lidija Kos-Stanišić, „Američka vanjska politika prema Latinskoj Americi od početka 19. do kraja 20. stoljeća”, *Međunarodne studije* 3, br. 1 (2003); za jugoslavensku percepciju: Alvin Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World* (Princeton: Princeton University Press: 1970), 98–99.

⁷ Više o lijevim strankama u Čileu: Julio Faúndez, *Marxism and Democracy in Chile. From 1932 to the Fall of Allende* (New Haven, London: Yale University Press, 1988), posebno poglavlje 6 u kojemu se opisuju Komunistička i Socijalistička partija Čilea; Ernest Halperin, *Nationalism and Communism in Chile* (Cambridge: MIT Press, 1965); Manuel Caballero, *Latin America and the Comintern 1919–1943* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986); Simon Collier and William F. Sater, *A History of Chile 1808–2002* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), poglavlja 7–12 za Socijalističku i Komunističku partiju dok se Radikalna partija spominje od 5. poglavlja.

⁸ Socijalistička partija nije nastala izdvajanjem od Komunističke partije već udruživanjem nekoliko manjih socijalističkih partija, no neki komunisti kasnije su se pridružili Socijalističkoj partiji.

mostalnu potragu za vlastitim putem iako su pobude za time bile različitog podrijetla. S obzirom na to da čileanski socijalisti nisu bili dio vlasti, suradnja s njima odvijala se preko Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ) ili Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). S druge strane, službeni Beograd održavao je srdačne odnose s čileanskim desno orijentiranim vladama, stoga su se odnosi s partijom ponekad morali održavati posrednim kanalima.⁹

Vanjska politika Jugoslavije do nesvrstanosti

Jugoslavija je tijekom Hladnog rata doživjela nekoliko ključnih vanjskopolitičkih trenutaka, a jedan od njih dogodio se 1948. kada je objavljena Rezolucija Informbiroa nakon čega Jugoslavija napušta (ili je izbačena iz nje-ga) Istočni blok predvođen Sovjetskim Savezom. Naznake „devijantnog ponašanja” bile su uočljive još tijekom Drugog svjetskog rata kada je Staljin pozivao europske komuniste na pragmatizam i suradnju s drugim antifašističkim elementima.¹⁰ S druge strane, jugoslavenski partizani otvoreno su se služili komunističkom ikonografijom čime su se iskazivali jasni revolucionarni stavovi.¹¹ Revolucionarni stavovi nisu bili u sukobu sa Staljinovim idejama, no u tome trenutku nisu bili poželjni zbog ovisnosti Sovjetskog Saveza o suradnji sa zapadnim silama.¹² Samostalnosti jugoslavenske borbe dodatno je u prilog išla manja uloga Crvene armije u borbi s kolaboracionističkim režimima. Zbog toga je Jugoslavija nakon Drugog svjetskog rata smatrala da može voditi kudikamo neovisniju politiku u usporedbi s drugim državama Istočnog bloka, dok se istovremeno smatralo, i na Zapadu i na Istoku, ali i u Jugoslaviji, da je Tito najodaniji saveznik Sovjetskom Savezu i Staljinu.¹³ Međutim, jugoslavenski staljinizam je za Sovjete bio mač s dvije oštrice – iako je

⁹ Prva delegacija SSRNJ-a koju je predvodio Veljko Vlahović službeno je išla na zasjedanje UNESCO-a, no cilj putovanja bilo je povezivanje sa socijalističkim partijama na kontinentu – AJ, 507, IX, 21/II–139, Raúl Ampuero, generalni sekretar Socijalističke partije Čilea kao član čileanske delegacije na 52. konferenciji Interparlamentarne unije u Beogradu, 9–27. IX. 1963.

¹⁰ Staljin je tada ukinuo Kominternu, dok su se u Sovjetskom Savezu prizivali neki tradicionalni ruski simboli.

¹¹ Primjerice otvoreno korištenje petokrake i formiranja Prve proleterske brigade – Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita* (Zagreb: Globus, 1990), 31, 42–55, 181, 225–228; Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias* (Washington, Bloomington, Indianapolis: Woodrow Wilson Center Press, Indiana University Press), 21–25.

¹² Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 31, 42–55, 181, 225–228; Ramet, *The Three Yugoslavias*, 21–25.

¹³ Božo Repe, „Tito-Stalin Conflict: Yugoslavia as the Westernmost Part of the Eastern World”, in *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, eds. Martin Previšić and Tvrtko Jakovina (Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020), 124. Odanost Sovjetskom Savezu išla je do te mjere da je jedan od vođa oslobodilačke borbe i nakon rata jedan od najutjecajnijih komunista Edvard Kardelj predlagao da Moskva postane glavnim gradom Jugoslavije. – Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik* (Zagreb: Profil, Srednja Europa, 2003), 339; Lorraine Lees, *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War* (Philadelphia: Penn State University Press, 1997), 43.

Titova odanost revoluciji i Staljinu mogla biti laskava, s druge strane njegova autonomnost u djelovanju vodila je u neposlušnost i potencijalno generiranje prevelike regionalne moći.¹⁴ Međutim, u proljeće 1948. Staljin je konačno presudio Titu donošenjem Rezolucije Informbiroa.

Od 1949. pa sve do Staljinove smrti 1953. Jugoslavija se počela oslanjati na Zapad, najviše na Sjedinjene Države, kako bi očuvala neovisnost od Istočnog bloka. Nedugo nakon Staljinove smrti i smanjenja pritiska s Istoka, Jugoslavija je iskoristila Tršćansku krizu kako bi se odmaknula od Zapada i započela približavanje zemljama Trećeg svijeta s kojima je već postojala stanovita suradnja u Ujedinjenim narodima.¹⁵ Nedugo nakon Staljinove smrti tijekom 1955. dolazi do normalizacije odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza koji će, međutim, potrajati tek do 1956. i sovjetske invazije na Mađarsku što je moglo poslužiti kao dodatni motiv i katalizator približavanja zemljama Trećeg svijeta. Najvažniji jugoslavenski partneri od sredine 1950-ih bili su Indija, kao najmnogoljudnija osamostaljena zemlja i Egipat, obje države s dugom povijesti koja im je davala određeni politički značaj i politički kapital. Međutim, često su se u istim inicijativama susretali Jugoslavija i Čile, a one su se najčešće pokretale oko gospodarske pomoći zemljama u razvoju. U pokretanju inicijativa tijekom druge polovice 1940-ih istaknutu je ulogu imao prvi čileanski poslanik pri Ujedinjenim narodima (UN) i član Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a (United Nations Economic and Social Council, ECOSOC)¹⁶ Hernán Santa Cruz.¹⁷ Jugoslavija je 1951. podržala prijedlog Či-

¹⁴ Jugoslavija se uplela u građanski rat u Grčkoj, imala je značajan utjecaj u Albaniji, planirala je ujedinjenje s Bugarskom (i Albanijom), pokazivala je ozbiljne pretenzije na dijelove Austrije (Koruška) i Italije (Trst) ulazeći u konflikte sa Zapadom koji su Staljinu stvarali neugodnu. – Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 31, 42–55, 181, 225–228; Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias* (Washington, Bloomington, Indianapolis: Woodrow Wilson Center Press, Indiana University Press), 172–175. O Koruškoj i Trstu: Petar Dragišić, „Walking a Tightrope: Tito's Regional Ambitions and the Cominform Resolution”, in *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, eds. Martin Previšić and Tvrtko Jakovina (Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020), 37–40; Maximilian Graf, „Upside-Down: Bilateral and Transnational Relations between Austria and Yugoslavia before and after 1948”, *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, eds. Martin Previšić and Tvrtko Jakovina (Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020), 197–207. O Balkanskoj federaciji, grčkim komunistima i Italiji: Ivo Goldstein, „The Tito-Stalin Split of 1948 as a Personal Conflict”, *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, eds. Martin Previšić and Tvrtko Jakovina (Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020), 19.

¹⁵ O suradnji Jugoslavije i zemalja Trećeg svijeta prije uspostavljanja pokreta nesvrstanih ekstenzivno piše Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*.

¹⁶ ECOSOC je jedno od šest glavnih tijela UN-a namijenjeno za usmjeravanje i koordinaciju gospodarskih, društvenih, humanitarnih i kulturnih aktivnosti. Članove bira Generalna skupština UN-a na trogodišnje mandate. prema *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Economic and Social Council (ECOSOC)” <https://www.britannica.com/topic/Economic-and-Social-Council> (pristupio: 12. 12. 2024.).

¹⁷ Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, 35, 160. Hernán Santa Cruz (1906.–1999.) bio je čileanski odvjetnik i diplomat, prvi poslanik Čilea pri UN-u. Čile je od 1946. do 1951. odradio dva mandata u ECOSOC-u.

lea, Burme, Egipta, Indije, Libanona i Brazila kojim je uspostavljen UN-ov Fond za gospodarski razvoj (United Nations Fund for Economic Development, SUNFED).¹⁸ Iako je suradnja Čilea i Jugoslavije pri UN-u bila korektna, odnosi su između 1947. i 1950. bili prekinuti nakon što je Čile na valu komunističke čistke predsjednika Gabriela Gonzáleza Videle¹⁹, najvjerojatnije pod utjecajem Sjedinjenih Država, izbacio dva jugoslavenska diplomata. Odnosi su se ponovno uspostavili tijekom mandata istog predsjednika nakon što je Jugoslavija napustila „lager“ i približila se Zapadu.²⁰

Jugoslavenskim djelovanjem u UN-u i udaljavanjem od Zapada stvoreni su preduvjeti nove, nesvrstane politike koja će se postupno razvijati od kraja 1940-ih do sredine 1950-ih. Jugoslavija je uspješno „zajahala“ afroazijski antiimperijalistički i antikolonijalni val kojem su se pridružile i latinsko-američke zemlje i pokreti,²¹ pri čemu je mogla iskoristiti uspjeh autonomne narodnooslobodilačke borbe protiv okupatora tijekom Drugog svjetskog rata što joj je osiguravalo veliki ugled u kolonijalnim područjima. Također, afirmiranje radničkog samoupravljanja kao razvojnog modela socijalističkog društva i kao ideološkog odgovora Sovjetskom Savezu se iskoristilo radi pristupanja zemljama i pokretima Trećeg svijeta koji nisu bili voljni implementirati staljinističku rigidnost. Čile i Socijalistička partija Čilea bili su među prvim latinskoameričkim akterima s kojima je Jugoslavija uspostavila odnose izvan multilateralnih foruma tijekom prve polovice 1950-ih godina.

Socijalistička partija Čilea

Unatoč tome što je Jugoslavija imala korektne odnose s Čileom, jugoslavenske institucije poput SSRNJ-a i Partije iskazivale su interes u održavanju veza sa Socijalističkom partijom Čilea (*Partido Socialista de Chile*; PS). Partija je nastala 1933. ujedinjenjem nekoliko različitih socijalističkih stranaka i odvajanjem od ideoloških shvaćanja Komunističke partije, a shodno tome odbijanjem moskovske kominternovske centralizacije međunarodnog komunističkog pokreta. Partija se postavila izrazito nacionalistički smatra-

¹⁸ Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, 161–162.

¹⁹ Gabriel González Videla (1898.–1980.) bio je 24. predsjednik Čilea (1946.–1952.), pripadnik Radikalne stranke koju je napustio početkom 1970-ih zbog stranačke podrške Salvadoru Allendeu s kojom se nije slagao. Nakon državnog udara 1973. sudjelovao je u diktaturi Auguste Pinocheta.

²⁰ Više o prekidu diplomatskih odnosa: Bojan Simić, „Diplomatic relations between Yugoslavia and Chile, 1947–1950: from severance to renewal“, *Istraživanja*, no. 32 (2021): 206–220.

²¹ Iako su zemlje Latinske Amerike prve postigle nezavisnost pod utjecajem zbivanja u Europi i širenjem prosvjetiteljskih ideja nakon Napoleonova osvajanja Španjolske u prvoj polovini 19. stoljeća, promijenio se samo režim, odnosno vladajuća struktura, ali ne i način vladavine. Države su postale republikama (osim Brazila koji je dio 19. st. bio monarhija) u kojima je, međutim, vladala kolonijalna hijerarhija. Na vlasti su bili potomci Europljana, Kreoli, a autohtono stanovništvo, crnci dovezeni mahom kao radna, robovska snaga i miješane rase nisu imali pristup upravljanju.

jući da Moskva nije adresa koja može riješiti unutarnje probleme Čilea. Osnovana je pod utjecajem kratkotrajne Socijalističke republike Čile Eugenia Mattea²² i Marmadukea Grovea²³, koji su ujedno bili jedni od osnivača partije.²⁴ Tridesete godine socijalisti su proveli prakticirajući brojne politike karakteristične za međunarodni komunistički pokret poput antiimperijalizma, anti-kapitalizma i klasne borbe. S druge strane, prakticirali su antifašizam u vrijeme „pomirbe” između fašista i komunista, antikomunizam i protivili su se svim oblicima internacionalizma u potpunosti posvećeni problemima radništva u Čileu.²⁵

Zamjenik generalnog sekretara PS-a Carlos Altamirano 1969. u jednom članku iznio je stavove u korist panlatinskoameričkog autonomnog pokreta kojemu je najviše pridonijela revolucija na Kubi, a koji se može služiti ne samo iskustvima boljševičke, već i drugih revolucija.²⁶ Međutim, latinoamerikanizam bio je jedan od prvih principa PS-a u antiimperijalističkoj borbi gotovo 30 godina prije kubanske revolucije. Dakako da posvećenost autonomnom putu u socijalizam nije bila odlika isključivo čileanskih socijalista. Najveći utjecaj razvoju autonomnog komunističkog pokreta bio je peruanski marksist José Carlos Maríategui koji se 1929. na prvoj i jedinoj konferenciji komunističkih partija u Latinskoj Americi suprotstavio uvozu kominternovskih ideja. Naime, Maríategui smatrao je te ideje nekompatibilnima i neprijemljivima u Latinskoj Americi što je ukazivalo na stanje duha među velikim brojem latinskoameričkih socijalista.²⁷ Na sličnim ideološkim temeljima 1933. nastaje Socijalistička partija Čilea. Iz priloženog se vidi da se jugosla-

²² Eugenio Matte Hurtado (1895.–1934.) odvjetnik i političar, ministar unutarnjih poslova kratkotrajne Socijalističke republike; jedan od osnivača PS-a.

²³ Marmaduke Grove (1878.–1954.) pripadnik čileanskog vojnog zrakoplovstva i političar, član vlade Socijalističke republike i predsjednički kandidat (1932.).

²⁴ Socijalistička republika Čile kratkotrajna je državna tvorevina koja je postojala od 4. 6. do 13. 9. 1932. godine. Nastala je tijekom višegodišnjeg razdoblja političke nestabilnosti uslijed gospodarske krize iz 1929. godine. Državni udar predvodili su socijalisti pod vodstvom Mattea, dio zrakoplovstva pod vodstvom Grovea i novinar Carlos Dávila (1887.–1955.) koji je surađivao s dijelom vojske odanim bivšem (i budućem) predsjedniku Carlosu Ibáñezu (1887.–1955.). Dávila je nakon dva tjedna izigrao Grovea i Mattea koji su internirani na Uskršnjem otoku, međutim bez prave podrške među masama i u vojsci, Dávilina kratka vladavina okončana je još jednim udarom u rujnu 1932. godine. General Bartolomé Blanche raspisao je izbore za listopad na kojima je Grove ispred više socijalističkih stranaka bio drugi iako se iz internacije vratio tek na dan izbora. Iako kratkotrajna i bez većeg utjecaja, Socijalistička republika ostavila je snažan utjecaj na jačanje socijalista koji su dotad bili podijeljeni u više gotovo beznačajnih stranaka. – Simon Collier and William F. Sater, *A History of Chile 1808–2002* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004) 224–226.

²⁵ Benny Pollack, „The Chilean Socialist Party: Prolegomena to Its Ideology and Organization”, *Journal of Latin American Studies* 10, no. 1 (1978): 123–127.

²⁶ AJ, 507, IX, 21/II–152, Izvodi iz članka C. Altamirana, 15. 1. 1969. Carlos Altamirano Orrego (1922.–2019.) odvjetnik i socijalistički političar, pripadao je lijevom krilu partije.

²⁷ Više o nacionalnom oslobođenju i marksizmu u Latinskoj Americi u „Dawn: Marxism and National Liberation” Tricontinental: Institute for Social Research, datum pristupa 12. 12. 2024., <https://thetricontinental.org/dossier-37-marxism-and-national-liberation/>

venski i čileanski put u antistaljinističko tumačenje socijalizma razlikovao. Čileanci su s jedne strane bili doktrinarni antistaljinisti koji su znatno prije službenog osnutka partije promišljali o autonomnom putu u socijalizam. S druge strane, Jugoslavija je, kako je već navedeno, bila prisiljena tražiti nove obrasce socijalističkog razvoja iako se smatrala (i drugi su je smatrali) najodanijim Staljinovim saveznikom.

Većinu svojih stajališta čileanski socijalisti će zadržati i nakon Drugog svjetskog rata kada vodstvo u partiji preuzima mlađa struja predvođena intelektualcem Raúlom Ampuero.²⁸ Videlin mandat (1946. – 1952.) unio je nemir među lijevim strankama. Inicijalna podrška komunista Videli naprasno je prekinuta, Komunistička je partija zabranjena, a raskinuti su diplomatski odnosi s brojnim komunističkim zemljama, između ostalog, kako je spomenuto, i s Jugoslavijom.²⁹ Videla je u tome dobio podršku dijela socijalista koji su, zahvaljujući umješnosti države zadržali izvorno ime stranke, dok „stvarni” socijalisti postaju Narodna socijalistička partija (*Partido Socialista Popular*; PSP).³⁰ Dio partije koji je zadržao izvorno ime nikada nije dobio masovnu podršku, stoga se Ampuerova frakcija (PSP) može smatrati pravim sljednikom Socijalističke partije. PSP je zatim 1952. podržao Carlosa Ibáñeza koji je nastavio Videlinu proameričku i antikomunističku politiku nakon čega se dogodio još jedan raskol kada je stranku napustio Salvador Allende. PS i PSP ponovno će se ujediniti 1957., pred kraj Ibáñezova mandata i nakon osnutka koalicije FRAP (*Frente de Acción Popular*) 1956. godine.³¹

U međuvremenu je Jugoslavija izbačena iz „lagera”, a Ampuerovi socijalisti podržali su Jugoslaviju sukladno stranačkim principima iz 1930-ih godina. Podrška Jugoslaviji nije proizlazila isključivo zbog antistaljinističke osnove dviju partija. Čileanski socijalisti počeli su se ugledati i na jugoslavenski ekonomski i politički model decentralizacije, debirokratizacije i radničkog samoupravljanja, sustavu koji je utjelovio kontrolu proletarijata nad sredstvima proizvodnje što su čileanski socijalisti također proklamirali u svojim principima tijekom 1930-ih godina.³² Dakle, jugoslavenski izlazak ili izbacivanje iz „lagera” omogućio je kontakt s Čileom – s jedne strane to je otvorilo mogućnost obnove odnosa s antikomunističkom Videlinom vladom, a s druge strane s antistaljinistički nastrojenim socijalistima.

²⁸ Raúl Ampuero (1917.–1996.) bio je čileanski odvjetnik i socijalistički političar. U više navrata bio je generalni sekretar SP Čilea (uključujući i NP Čilea)

²⁹ Ley de Defensa Permanente de la Democracia (Zakon trajne obrane demokracije) naziv je zakona koji je prohibirao Komunističku partiju.

³⁰ Pollack, „The Chilean Socialist Party”, 134–136.

³¹ Socijalisti su neuspješno pokušali progurati socijalne reforme koje su osujetili članovi vlade pod utjecajem konzervativnih krugova. Stoga, PSP je već 1953. nakon uspješnih parlamentarnih izbornih rezultata izašao iz vlade. – Pollack, „The Chilean Socialist Party”, 141–142. Salvador Allende u razdoblju 1952.–1957. djelovao u sklopu Nacionalnog narodnog fronta (*Frente Nacional del Pueblo*; FRENAP) skupa s ilegalnim komunistima i drugim manjim lijevim strankama.

³² Pollack, „The Chilean Socialist Party”, 137.

Odnosi Jugoslavije sa socijalističkom partijom Čilea

Jugoslavija do sredine 1950-ih nije bila do kraja otvorena prema suradnji s progresivnim, ideološki kompatibilnim pokretima koji nisu bili na vlasti, a preko kojih je mogla širiti svoj utjecaj. Čileanski socijalisti simpatizirali su jugoslavenski model i prije prvih posjeta jugoslavenskih delegacija Čileu i obratno. Jugoslavenski model mogao je poslužiti oblikovanju čileanskog puta u socijalizam, što potvrđuje i prvi kontakt s Jugoslavenima koji su oni sami inicirali u kolovozu 1951. godine.³³ Međutim, Jugoslaveni su, sudeći prema dokumentima, smatrali da su odnosi između SSRNJ-a i PS-a započeli tek 1954. tijekom posjeta Vlahovićeve delegacije Latinskoj Americi.³⁴ Krajem 1954. godine predsjednik Komisije za vanjske poslove Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSSRNJ) Veljko Vlahović predvodio je delegaciju na poziv članova PSP-a (*Partido Socialista Popular*) nastalog raskolom unutar Socijalističke partije.³⁵ Vlahović je tijekom druge polovine 1950-ih i tijekom 1960-ih postao jedna od ključnih osoba za održavanje kontakta sa socijalistima u Latinskoj Americi i Čileu pa je tako prisustvovao 30. godišnjici osnutka partije u travnju 1963. na poziv generalnog sekretara PS-a Raúl Ampuera za što su troškove snosili Čileanci,³⁶ dok je s partijskim intelektualcem Óscarom Waissom vodio prepisku.³⁷ Iduće godine Jugoslaveni su uzvratili pozivom na VIII. kongres SKJ, a na što je posjetom uzvratio jedan od vodećih socijalista, Ampuero.³⁸

Dodatnu globalnu legitimaciju jugoslavenskom modelu pružilo je Hruščovljevo priznanje pogreške izbacivanja Jugoslavije iz socijalističkog

³³ Cosovschi, „Seeing and Imagining the Land of Tito: Oscar Waiss and the Geography of Socialist Yugoslavia”, *Balkanologije* 17, no. 1 (2022): 4; Agustin Cosovschi, „Searching for Allies in America's Backyard: Yugoslav Endeavors in Latin America in the Early Cold War”, *The International History Review* 43, no. 2 (2020): 5; Agustin Cosovschi, „A Voice for the Yugoslavs in Latin America: Oscar Waiss and the Yugoslav-Chilean Connection”, in *Inventing the Third World: In Search of Freedom for the Postwar Global South*, eds. Gyan Prakash and Jeremy Adelman (London: Bloomsbury Academic: 2022), 70.

³⁴ AJ, 507, IX, 21/IX–21, Tito u Latinskoj Americi, 27. 8. 1963. Delegacije su odlazile u Latinsku Ameriku još 1940-ih, međutim do 1954. došlo je do temeljite izmjene jugoslavenskih vanjskopolitičkih ciljeva.

³⁵ Agustin Cosovschi, „Searching for Allies”, 6; Nakon što je dio socijalista odlučio podržati Videlinu kandidaturu za predsjednika oni su dobili pravo zadržavanja izvornog imena *Partido Socialista*, dok je većina socijalista promijenila ime partije u *Partido Socialista Popular*. Nakon što je PSP podržao kandidaturu Carlosa Ibáñeza 1952., Salvador Allende i još nekoliko članova prešlo je u redove PS-a. Stranke su se spojile 1957. kada je vraćeno izvorno ime *Partido Socialista*. – Pollack, „The Chilean Socialist Party”, 149.

³⁶ AJ, Savez komunista Jugoslavije (507), IX, 21/II–133, Prepiska V. Vlahović – R. Ampuero, 22. 2. do 2. 4. 1963.

³⁷ Cosovschi, „A Voice”, 65–83; AJ, 507, 21/II–145, Pismo O. Waissa V. Vlahoviću, 5. 9. 1964. Vlahoviću je pri ostvarivanju kontakta pomagala činjenica da je bio sudionik Španjolskog građanskog rata.

³⁸ AJ, 507, IX, 21/II–146, R. Ampuero na VIII. kongresu SKJ, od 2. 11. do 24. 12. 1964.

bloka potpisivanjem Beogradske deklaracije 1955. godine. Iste, 1955. u Jugoslaviju dolazi prva delegacija PSP-a predvođena partijskim intelektualcem Óscarom Waissom i senatorom Anicetom Rodríguezom koji su uz generalnog sekretara Ampuera bili među vodećim zagovornicima suradnje s Jugoslavijom i koji su simpatizirali jugoslavenski model socijalizma. Waiss je putovanje ovjekovječio putopisom *Amanecer en Belgrado* (Svitanje u Beogradu) u kojem iznosi svoju impresioniranost jugoslavenskom narodnooslobodilačkom borbom i radničkim samoupravljanjem.³⁹ Waissova je knjiga došla u odličnom trenutku pruživši, kako tvrdi povjesničar Agustín Cosovschi, vrlo važan argument za jugoslavenski model socijalizma u Čileu i ostatku Latinške Amerike.⁴⁰ Izuzev Waissove knjige koja je svjedočila jugoslavenskom iskustvu, *Prensa Latinoamericana*, partijska izdavačka kuća, prevodila je pojedine jugoslavenske ideologe i filozofe poput Edvarda Kardelja (*Socijalizam i rat*) i Borisa Zihlerla koji su trebali obrazovati socijalističke kadrove o jugoslavenskom modelu, a preveden je i Program SKJ.⁴¹ Osim toga, Jugoslavija je putem ambasade slala letke i pamflete, međutim njihovi su prijevodi često bili loši na što se požalio tadašnji senator Salvador Allende u svome pismu Svetozaru Vukmanoviću Tempu.⁴² Stoga je tijekom boravka glavnog urednika *Prese* Federica Godoya kvaliteta jugoslavenskih prijevoda na španjolski koji su često bili nerazumljivi bila jedna od točki rasprave.⁴³ Činjenica da se uopće prevodilo na neki jezik označava važnost nekog područja za Jugoslaviju, međutim loši prijevodi na tako značajan i raširen jezik možda su ipak indikator manje fokusiranosti jugoslavenske vanjske politike na to područje.

Radničko samoupravljanje možemo smatrati vjerojatno jednim od dva ključna principa jugoslavenskog socijalizma koji su zanimali zemlje i pokrete Trećeg svijeta pa i zapadne socijaliste.⁴⁴ Čileanski socijalisti su, kao što je već navedeno, zauzeli antistalinističku poziciju početkom 1930-ih, međutim nakon što su „titoisti” preuzeli vlast u partiji (Ampuero, Aniceto Rodríguez, Waiss i dr.) još jednom je osuđeno sovjetsko plansko gospodarstvo, a prigrljena je ideja decentraliziranog, ali ne i slobodnotržišnog gospodarstva.⁴⁵ Jedan od osnivača PS-a Eugenio González u govoru pred Senatom odbacio je mogućnost nacionalizacije podržavši socijalizaciju i humanizaciju gospodarstva kroz radničko samoupravljanje.⁴⁶ Waissova i Rodríguezova delegacija bila je oduševljena idejom samoupravljanja (ne samo ekonomskim, već i političkim aspektima) smatrajući kako je ona vrlo korisna za Latinsku Ameriku

³⁹ Cosovschi, „A Voice”, 73–74.

⁴⁰ Cosovschi, „A Voice”, 75.

⁴¹ Cosovschi, „A Voice”, 69; AJ, 507, IX, 21/IX–21, Tito u Latinskoj Americi, 27. 8. 1963.

⁴² AJ, 507, IX, 21/II–119, Pismo S. Aljendea S.V Tempu, 30. 4. 1962.

⁴³ AJ, 507, IX, 21/II–121, F. Godoy u Jugoslaviji, 28. 7.–24. 10. 1962.

⁴⁴ Drugi princip je nesvrstanost.

⁴⁵ Johanna Bockman, „Democratic Socialism in Chile and Peru”, *Comparative Studies in Society and History* 61, no. 3 (2019): 661–662.

⁴⁶ Bockman, „Democratic Socialism”, 662.

(ne isključivo za Čile) što je Waiss pojačao riječima kako to „nije samo teorija na papiru” već da je „to život kojemu su mogli svjedočiti”.⁴⁷ Ideji samoupravljanja dodatnu relevantnost dala je i podrška drugih političkih i društvenih aktera koji su joj davali podršku ili ju simpatizirali poput lijevog krila Demokršćanske stranke Čilea (*Partido Demócrata Cristiano*; PDC) i nekih fakultetskih profesora poput Alejandra Foxleyja i Cristósoma Pizarra.⁴⁸

Ipak, bez obzira na čileanske simpatije prema jugoslavenskom socijalizmu događali su se nespোরазumi na relaciji dvaju partnera. Jedan od ključnih ljudi partije i tadašnji generalni sekretar Salomón Corbalán tražio je 1958. od Jugoslavije 50.000 američkih dolara za financiranje predsjedničke kampanje kandidata *Frente de Acción Popular* (FRAP) Salvadora Allendea što su Jugoslaveni odbili.⁴⁹ Četiri godine poslije Corbalán se požalio tajniku veleposlanstva u Santiagu Stjepanu Trampuzu na jugoslavensko postupanje prema PS-u pri čemu je mislio na nerazumijevanje situacije u Čileu najavivši (ili zaprijetivši) da će početi slijediti Kubu. Istovremeno, Corbalán je ponovo tražio jugoslavensku financijsku pomoć, ovoga puta da mu pokrije troškove dolaska i boravka u Beogradu, gdje bi došao iz Tel-Aviva. Međutim, takve primjedbe i zahtjevi kod Jugoslavena nisu prošli, dapače čini se da su ih iritirali jer su upućivali na nezahvalnost čileanskih socijalista i njihovo nerazumijevanje jugoslavenske realnosti. Stoga je trebalo uputiti veleposlanstvo da bolje informiraju Čileance o jugoslavenskim mogućnostima, ali i da ih podsjetite koliko im se već dalo.⁵⁰ Nije jasno jesu li Jugoslaveni pružali financijsku pomoć, no sudeći prema odbijanju financiranja predsjedničke kampanje, a poslije i dolaska jednog od partijskih vođa očito je da Jugoslavija nije imala planove dubljeg uključivanja u Latinsku Ameriku ili je pak propustila priliku ulaska u tu regiju.

Nešto poslije, tijekom posjeta delegacije SSRNJ-a Čileu o 30. godišnjice PS-a 1963., neki partijski omladinci dijelili su maoističke letke i pamflete

⁴⁷ Cosovschi, „A Voice”, 73. Ekonomski aspekt odnosi se na „liberalizaciju” ekonomije pri čemu su poduzeća poslovala manje-više slobodno, ali pod upravom kolektiva. Politički aspekt odnosi se na decentralizaciju i debirokratizaciju sustava, odnosno odumiranje države kao koncept koji je bio suprotan sovjetskom jačanju centralizacije.

⁴⁸ Bockman, „Democratic Socialism”, 663–664.

⁴⁹ Agustín Cosovschi, „From Santiago to Mexico: The Yugoslav Mission in Latin America during the Cold War and the Limits of Non-Alignment”, in *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*, eds. Paul Stubbs (Montreal & Kingston, London, Chicago: McGill-Queen's, 2023), 293.

⁵⁰ AJ, 507, IX, 21/II–123, Razgovor S. Trampuz S. Korbala, 14. 8. 1962.; AJ, 507, IX, 21/II–124, Ambasador Karadole o stanju SPČ prema Jugoslaviji, 15. 8. 1962. U primjedbi na Corbalanov zahtjev iznosi se da treba uputiti veleposlanika da podsjeti Čileance da je „poza-mašna suma novca utrošena [...] za posljednjih 8 godina”. Nije izneseno je li bila riječ o financijskom pomaganju, međutim neki dokumenti upućuju na jugoslavensko posredovanje pri povezivanju čileanskih socijalista s drugim socijalističkim pokretima poput Azijske socijalističke konferencije, Socijalističke partije Belgije i Italije, na materijalnu pomoć i na pomoć u izdavačkoj-propagandnoj djelatnosti – AJ, 507, IX, 21/II–139, Raúl Ampuero, generalni sekretar Socijalističke partije Čilea kao član čileanske delegacije na 52. konferenciji Interparlamentarne unije u Beogradu, 9.–27. IX. 1963.

članovima delegacije, i to u trenutku eskalacije sino-sovjetskog sukoba u kojemu se Jugoslavija približava Moskvi. Takvi incidenti zasigurno nisu doprinikli boljem dojmu organiziranosti i discipline čileanske partije.⁵¹ Dijeljenje takvih letaka ostavljalo je dojam provokacije maoističke frakcije ili pak neupućenosti u svjetska gibanja. Imajući na umu sve veću kinesku angažiranost u Latinskoj Americi krajem 1950-ih i početkom 1960-ih postojala je mogućnost da je navedeni incident bio planirana provokacija.⁵² Već je 1959. Svetozar Vukmanović Tempo upozoravao na jačanje kineskog angažmana u Latinskoj Americi.⁵³ No, čini se da Jugoslaveni kinesku prijetnju nisu shvatili ili nisu imali namjeru jačanja vlastitog angažmana. Nastavno na sitne incidente neposredno prije polaska delegacije vođena je rasprava o odnosima SSRNJ-a i PS-a gdje je zaključeno kako socijaliste treba bolje informirati o gibanjima u međunarodnom pokretu kako bi se ubuduće izbjegli nesporazumi.⁵⁴ Sudeći prema uputi Jugoslaveni su očito smatrali da je riječ o neupućenosti, a ne o svjesnim provokacijama. Međutim, Jugoslaveni su još jednom uočili frakcionastvo među socijalistima tijekom XXII. kongresa PS-a 1967. i ni tada nisu bili oduševljeni stanjem u partiji, pogotovo pritiskom ekstremnog, maoističkog krila partije.⁵⁵ Ovakvi nesporazumi nisu mogli znatnije narušiti srdačne odnose, ali ukazivali su na nediscipliniranost čileanskih socijalista i postojanje više ideoloških struja pogotovo nakon 1960. kada kastroizam počinje istiskivati titoizam, možda ne kao prihvatljiviji ideološki okvir, ali svakako zbog činjenice da se revolucija na Kubi u Latinskoj Americi doživljavala sentimentalno što je potvrdio i vodeći „Jugoslaven” među čileanskim socijalistima, Raúl Ampuero.⁵⁶ Upravo je Kuba, unatoč (ili usprkos) većoj prisutnosti Sovjetskog Saveza i njegovih satelita u Latinskoj Americi nakon 1960-ih, postala glavnim jugoslavenskim suparnikom u regiji tijekom 1960-ih godina.⁵⁷ Radikalizacija Hladnog rata i Kubanska revolucija također su otvorile vrata militantnijim tumačenjima puta u revoluciju što je također sputavalo Jugoslaviju pri širenju vlastitih tumačenja.⁵⁸ Osim toga, Kuba je pripadala latinoameričkoj regiji stoga su se ostali pokreti mogli puno lakše osloniti na

⁵¹ AJ, 507, IX, 21/II-135, „Delegacija SSRNJ na proslavi 30. godišnjice SPČ”.

⁵² Kineski angažman u Latinskoj Americi potaknula je poput drugih komunističkih država Kubanska revolucija, a kinesko-sovjetski sukob poslužio kao katalizator aktivnosti. Više o angažmanu NR Kine u Latinskoj Americi – Cecil Johnson, *Communist China and Latin America 1959–1970* (New York, London: Columbia University Press, 1970). Svetozar Vukmanović Tempo već je 1959. upozoravao na jačanje kineskog angažmana u Latinskoj Americi.

⁵³ Cosovschi, „From Santiago to Mexico”, 293.

⁵⁴ AJ, 507, IX, 21/II-126, Sastanak posvećen odnosima SSRNJ-SPČ, 13. 12. 1962.

⁵⁵ AJ, 507, IX, 21/II-151, XXII. kongres SPČ. U trenutku održavanja kongresa vodeći socijalist za suradnju s Jugoslavijom, Ampuero bio je već izbačen iz partije i osnovao je novu stranku. Nekoliko godina prije Weiss je također bio izbačen. Međutim, Jugoslavija je nastavila održavati odnose s PS-om kao najjačom strankom ljevice.

⁵⁶ AJ, 507, IX, 21/II-146, R. Ampuero na VIII. kongresu SKJ.

⁵⁷ Cosovschi, „From Santiago to Mexico”, 295.

⁵⁸ Isto, 284.

geografski bližu zemlju. Pri tome je važno naglasiti da Kuba i Jugoslavija od kubanske revolucije nisu uspjele pronaći zajednički jezik, a kastroizam i ti-toizam u nekim trenucima Hladnoga rata žestoko su se suprotstavljali što je bilo najvidljivije unutar Pokreta nesvrstanih.⁵⁹ Ipak, Jugoslavija je i tijekom 1960-ih ostala značajan izvor inspiracije za Čileance. Spomenuti ogorčeni Corbalán je napokon u Jugoslaviju stigao 1965. pri čemu se susreo s čelnim ljudima SSRNJ-a što je išlo u prilog smirivanju strasti između Corbalána i Jugoslavena.⁶⁰ Salvador Allende je pak održao inspirativan govor u čileanskom senatu uoči obilježavanja Dana republike u Jugoslaviji 29. studenog 1965. čime je još jednom naglašena dimenzija važnosti jugoslavenske narodnooslobodilačke borbe u zemljama Trećeg svijeta.⁶¹

Međudržavni odnosi Jugoslavije i Čilea

Spomenuto podupiranje Jugoslavije i Čilea u UN-u trebalo se pretočiti u bilateralnu suradnju kako bi se moglo promatrati konkretnije odnose dviju država, međutim do njih nije došlo još neko vrijeme, do sredine pedesetih. Jugoslavija je intenzivnije počela surađivati sa zemljama i pokretima Trećeg svijeta krajem 1954. i početkom 1955., kada je Tito otišao na putovanja u Indiju, Burmu i Egipat. Nekoliko mjeseci prije Titova inicijalnog putovanja, u lipnju 1954., Jakov Blažević predvodio je prvu službenu (državnu) jugoslavensku delegaciju u Čile koja je rezultirala potpisivanjem trgovinskog i platnog sporazuma.⁶² Istovremeno dok su se razvijali odnosi s PS-om rasla je jugoslavenska suradnja s latinskoameričkim državama. Dok su se spomenuti kontakti Veljka Vlahovića, Svetozara Vukmanovića Tempa i SSRNJ-a fokusirali na suradnje s partijama, posjeti trgovinskih delegacija poput one Blaževićeve krajem 1954. fokusirale su se na međudržavnu suradnju. Tije-

⁵⁹ Prvi posjet jugoslavenske delegacije Kubi dogodio se u sklopu misije dobre volje predvođene Vladimirom Popovićem 1959. godine. Tijekom posjeta delegacija je primljena vrlo hladno, a Fidel Castro ponašao se čudno, napuštajući sastanke. Kubanci su vjerojatno od početka bili neskloni jugoslavenskom modelu i smatrali ih „izdajnicima” pogotovo ako se uzme u obzir da je Jugoslavija nerijetko primala američke kredite. Navedena epizoda u: Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, 95. Više o odnosima Jugoslavije i Kube – Anna Calori, „Cigars socialism: an entangled history of Yugoslav-Cuban relations”, *Cold War History* (2023): 1–19. Vrhunac sukoba Kube i Jugoslavije vjerojatno se dogodio uoči i tijekom Konferencije pokreta nesvrstanih u Havani na Kubi 1979. godine.

⁶⁰ AJ, 507, IX, 21/II–148, S. Korbalan u SFRJ, svibanj 1965.

⁶¹ AJ, 507, IX, 21/II–149, Govor S. Allendea u senatu o Jugoslaviji, 15. 12. 1965. Arhiv Jugoslavije (AJ), Kabinet predsjednika republike (837), KPR I–5–b/20 (1–4), Zabeleška u vezi dočeka i prijema naše trgovinske delegacije na čelu sa drugom Blaževićem u Čileu, 21. 7. 1954.; AJ, 837, I–5–b/20 (1–4), Referat u vezi potpisivanja uredbe o ratifikaciji Trgovinskog i Platnog sporazuma između FNRJ i Republike Čile, od 2. 8. 1954. godine. Blažević svoje iskustvo putovanja u Latinsku Ameriku opisuje u jednom poglavlju svoje knjige *Tražio sam crvenu nit*. Blaževićeva je delegacija napadnuta od strane komunista (i katolika) pri čemu su socijalisti branili jugoslavensku poziciju – Bockman, „Democratic Socialism”, 662.

kom 1950-ih najznačajnija je bila misija dobre volje 1959. godine koju je predvodio član Saveznog izvršnog vijeća (SIV) i predsjednik Komisije za vanjske poslove Vladimir Popović, a u delegaciji je bio i jedan od vodećih stručnjaka za Latinsku Ameriku Stane Južnič.⁶³ Misija je posjetila države na koje se ozbiljnije računalo u razvoju potencijalne suradnje – Argentinu, Čile, Ekvador, Kolumbiju, Meksiko, Venezuelu i Haiti.⁶⁴ Jedan od osnovnih ciljeva misije bio je istraživanje mogućnosti razvoja ekonomskih odnosa s Latinskom Amerikom.⁶⁵ Međutim, misija je također, kao i sve prethodne delegacije, upućivala na širenje odnosa prema službenim predstavnicima latinskoameričkih država, a ta tendencija doživjet će svoj vrhunac 1962. i 1963. godine kada prvo ministar vanjskih poslova Koča Popović kao prethodnica odlazi u Latinsku Ameriku, a godinu poslije Tito poduzima prvo i jedino putovanje u tom dijelu svijeta. Tijekom Popovićeva i Titova putovanja u Latinsku Ameriku predsjednik Čilea bio je kandidat desnice Jorge Alessandri, a u niti jednoj posjećenoj državi na vlasti nisu bili socijalisti ili komunisti.⁶⁶ Međutim, Alessandri je zastupao neke vanjskopolitičke stavove slične jugoslavenskim, poput zabrane i smanjenja nuklearnog naoružanja, potrebe suradnje zemalja Trećeg svijeta u međunarodnim forumima (UN i sl.), a prema čemu je na kraju posjeta potpisana i deklaracija dviju zemalja.⁶⁷ Alessandrijevoj okrenutosti Trećem svijetu svjedoči i činjenica da je Čile bio jedna od dvije latinskoameričke zemlje s veleposlanstvom u Alžiru, a veleposlanik Velasco Letelier je do kraja boravka razvio simpatije prema antikolonijalnoj borbi.⁶⁸ Tijekom Alessandrijeva mandata potpisan je i ugovor o tehničkoj suradnji između Čilea i Jugoslavije.⁶⁹

Nakon Alessandrija na vlasti je bio demokršćanin Eduardo Frei Montalva koji je bio još progresivniji od Alessandrija na vanjskopolitičkom planu,

⁶³ Uz Stanu Južnića među stručnjacima isticali su se Sulejman Redžepagić i Ljubomir Paligorić.

⁶⁴ Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, 95–97.

⁶⁵ Moguće je da je Popović, s obzirom na njegovo diplomatsko iskustvo i kasniju ulogu u organizaciji Pokreta nesvrstanih, ispipavao teren za moguću suradnju prema novim jugoslavenskim vanjskopolitičkim principima.

⁶⁶ Ipak, na vlasti su u većini država bile revolucionarne ili progresivne stranke i pokreti: u Boliviji je na vlasti bio predsjednik Víctor Paz Estenssoro i MNR (*Movimiento Nacionalista Revolucionario*); u Meksiku je gotovo pola stoljeća na vlasti bio PRI (*Partido Revolucionario Institucional*), a 1963. predsjednik je bio Adolfo López Mateos; u Brazilu su tri predsjednika za redom bila lijevo orijentirana, ali iz različitih stranaka, a u trenutku Titova posjeta predsjednik je bio João Goulart; u Peruu je na vlasti bio progresivni Fernando Belaúnde Terry.

⁶⁷ Natalija Pribičević, *Čile* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu: 1965), 142–143.

⁶⁸ Eugenia Palieraki, „Chile, Algeria, and the Third World in the 1960s and 1970s”, in *Latin America and the Global Cold War*, eds. Thomas C. Field Jr, Stella Krepp and Vanni Pettinà (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2020), 287–288. Autorica dalje u tekstu tvrdi kako je ambasada služila kao američka ispostava u jednoj zemlji Trećeg svijeta, ali i da je koristila Čileancima za širenje vlastitih interesa.

⁶⁹ Bockman, „Democratic Socialism”, 664.

otvoreno izražavajući simpatije prema nesvrstanosti.⁷⁰ Godinu poslije Titova putovanja održana je druga konferencija nesvrstanih u Kairu na kojoj je došlo do povećanja sudionika iz Latinske Amerike, doduše u svojstvu promatrača dok je Kuba ostala jedinom punopravnom članicom Pokreta, međutim Čile se tada prvi put pojavljuje na jednoj konferenciji Pokreta.⁷¹ Ipak, Čile tijekom Freijeva mandata nije pristupio pokretu, no pristupili su tijekom mandata idućeg predsjednika.⁷² Frei je pokazivao naznake progresivnosti i na unutarnjepolitičkim pitanjima, stoga nije čudno da su se tijekom njegova mandata javljale naznake simpatiziranja jugoslavenskog ekonomskog modela.⁷³ Iako je Frei, poput Alessandrija, imao podršku Sjedinjenih Država, prema kraju mandata raslo je nezadovoljstvo njegovom administracijom, dok je istovremeno američki veleposlanik u Čileu Edward M. Korry upućivao Nixonovu administraciju o mogućoj pobjedi lijevih stranaka na nadolazećim izborima, čime je upozoravao na stvaranje situacije poput one na Kubi.⁷⁴ Unatoč nekim progresivnim politikama koje su demokršćani zastupali, Jugoslavija se preko PS-a često nalazila na udaru demokršćanske kritike zbog navodnog upletanja u unutarnju politiku Čilea.⁷⁵

Najveći pomaci u odnosima očekivali su se nakon što je socijalist i kandidat lijeve koalicije *Unidad Popular* Salvador Allende pobijedio na izborima 1970. godine. Međutim, pritisak Sjedinjenih Država na novu administraciju od početka je bio snažan. Stoga se bolji međudržavni odnosi između Jugoslavije i Čilea nisu mogli znatnije razvijati s obzirom na to da Jugoslavija nije mogla pružiti znatniju pomoć novoizabranoj čileanskoj vladi. Socijalisti, ili barem Allendeova struja, bili su svjesni još tijekom 1960-ih da će se u slučaju dolaska na vlast zbog prevelikog pritiska Sjedinjenih Država morati prikloniti Sovjetskom Savezu kao dominantnoj sili međunarodnog komunističkog pokreta, a to se nakon dolaska na vlast i dogodilo.⁷⁶ Unatoč uzajamnim

⁷⁰ To je potvrdio i Kardelj tijekom njegova posjeta Čileu 1970. godine; AJ, 507, IX, 21/IX-33, E. Kardelj u posjeti zemljama Latinske Amerike, 15. 7. 1970.

⁷¹ Na Prvoj konferenciji u svojstvu promatrača sudjelovali su Ekvador, Bolivija i Brazil. Na Drugoj konferenciji u istom svojstvu sudjelovali su Argentina, Bolivija, Čile, Meksiko, Urugvaj i Venezuela.

⁷² Iako je tijekom mandata Salvadora Allendea planirano čvršće vezivanje uz nesvrstane, proces je prekinut državnim udarom Augusta Pinocheta 1973. godine.

⁷³ Bockman, „Democratic Socialism”, 662–665.

⁷⁴ Joaquín Fernando, „Pawn of Player? Chile in the Cold War”, *Estudios Públicos* 72 (1998): 15–17.

⁷⁵ AJ, 507, IX, 21/II-147, Materijal o pokušaju rukovodilaca SPČ i DPČ da u predizbornoj kampanji koriste Jugoslaviju; AJ, 507, IX/IX-36, Razgovor M. Kreačić S. Sanchez.

⁷⁶ Cosovschi, „Searching for Allies”, 12–13. Izbori su bili tijesni poput onih iz 1958. kada je pobijedio Alessandri, a Allende bio drugi, no 1970. dva kandidata su zamijenila mjesto. Oba kandidata prilikom neizvjesnih izbora 1958. i 1970. morao je potvrditi kongres. Allende je pobijedio zahvaljujući podršci demokršćana čiji je kandidat bio Radomiro Tomic. Slično su tvrdili urugvajski socijalisti kada su rekli da je Latinska Amerika posjed Sjedinjenih Država i da je jedina prava pomoć Sovjetski Savez. – Cosovschi, „From Santiago to Mexico”, 295.

željama i jugoslavenskim pozivima za Allendeov posjet Jugoslaviji, do njega nikada nije došlo. Ipak, odnosi između PS-a i Jugoslavije dignuti su na višu razinu, stoga na XXIII. sjednicu SP-a ne odlazi delegacija SSRNJ-a, već delegacija SKJ, a Nijaz Dizdarević, kao predstavnik SKJ vodi niz razgovora s vodećim socijalistima i predstavnicima drugih progresivnih ili umjerenih stranaka (komunisti, radikali, demokršćani). Jugoslaveni su bili svjesni potrebe veće pomoći Čileu, no istovremeno su bili svjesni vlastitih ograničenja.⁷⁷ Jugoslavenski ministar vanjskih poslova Miloš Minić 1973. otputovao je u Čile što je bio posjet najviše rangirane osobe nakon Titova putovanja 1963. godine. To je bio i uzvratni posjet onome ministra vanjskih poslova Čilea Clodimira Almeyde 1971. godine.⁷⁸ Unatoč tome, želje su ostale puno veće od mogućnosti – Čileanci su tražili od Jugoslavena da budu most prema Zapadu, europskim kreditima i Sjedinjenim Državama, no upitno je koliko je Jugoslavija mogla pomoći.⁷⁹ Toga su i Čileanci vjerojatno bili svjesni kada su se odlučili više orijentirati na razvoj odnosa s Kubom kao regionalno najutjecajnijom komunističkom državom.⁸⁰

Već je spomenuto da je jedna od glavnih odrednica jugoslavenskog ugleda u Trećem svijetu bio model samoupravljanja koji se često smatrao superiornim sovjetskom etatizmu i birokratizaciji. Iako su čileanski titoisti visoko cijenili samoupravljanje, još je tijekom Freijeve mandata 1964. uspostavljen Ured za nacionalno planiranje (*Oficina de Planificación*; ODEPLAN) pri kojemu je djelovao zagovornik samoupravljanja Alejandro Foxley koji je Allendeovom pobjedom na izborima prenio ideje u novoosnovani Centar studija nacionalnog planiranja (*Centro de Estudios de Planificación Nacional*; CEPLAN).⁸¹ U sklopu CEPLAN-a proučavali su se i drugi istočnoeuropski modeli socijalizma među kojima je pak jugoslavenski imao istaknuto mjesto. Putem CEPLAN-a koji je financirala Zaklada Ford⁸² došlo je i do nekoliko uzajamnih posjeta: Foxley i Crisósomo Pizarro 1970. posjetili su Jugoslaviju, a

⁷⁷ AJ, 507, IX, 21/II–154, Delegacija SKJ na XXIII. kongresu SPČ.

⁷⁸ Hrvatski državni arhiv (HDA), Savjet za odnose s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske (1409), kutija 46, Izvještaj o posjeti potpredsjednika SIV-a i saveznog sekretara za vanjske poslove Miloša Minića Čileu i Peruu 13.–20. 5. 1973. Dvije godine prije, 1969., Freijev ministar vanjskih poslova Gabriel Valdés također je posjetio Jugoslaviju.

⁷⁹ HDA, 1409, k. 46, Informacija o posjeti Minića Čileu.

⁸⁰ O odnosima socijalista, odnosno Allendea i Kube više u: Tanya Harmer, *Allende's Chile and the Inter-American Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2011).

⁸¹ Bockman, „Democratic Socialism”, 662–663.

⁸² Riječ je o privatnoj zakladi koja je usmjerena k poboljšavanju ljudskog blagostanja, demokratskih vrijednosti i međunarodne suradnje. Zakladu su osnovali poduzetnik i industrijalac Henry Ford i njegov sin Edsel Ford. Sjedište ureda Zaklade za Južni konus (južni dio Južne Amerike koji obuhvaća Argentinu, Čile i Urugvaj te ponekad Paragvaj i 4 južne brazilske savezne države: São Paulo, Santa Catarina, Rio Grande do Sul i Paraná) i Andsku regiju do 2016. nalazio se u Santiagu u Čileu nakon čega se premjestio u Kolumbiju. Zaklada pripada najutjecajnijima i najbogatijima na svijetu.

jugoslavenski ekonomist i jedan od važnijih ideologa samoupravljanja Branko Horvat posjetio je Čile.⁸³ CEPLAN je 1972. objavio Horvatom članak „Institucionalni model socijalističkog samoupravnog gospodarstva” i još nekoliko članaka drugih europskih znanstvenika.⁸⁴ Međutim, većina članova CEPLAN-a kao središta promoviranja samoupravljanja bili su lijevi demokršćani ili socijalistička opozicija Allendeu.⁸⁵ To ne znači da Allendeova vlada nije planirala ili računala na model samoupravljanja ili radničkog sudjelovanja, međutim s jedne strane nisu postojali detaljni dogovori za samoupravno društveno-ekonomsko uređenje, dok s druge strane vlast nije htjela oštetiti ionako socijalistima nesklon srednji sloj malih poduzetnika. Usprkos tome, čileanski radnici bili su dovoljno ispolitizirani da pokrenu ili barem da pokušaju pokrenuti radničko sudjelovanje „odozdo” što je dovelo do „sloma discipline” dok je svaki vladin pokušaj uvođenja kontrole dovodio do štrajkova.⁸⁶ Nakon 1973. nastupila je vojna diktatura na valu kontrarevolucije koja je zahvatila Južnu Ameriku 1960-ih i 1970-ih godina, a znatan broj socijalista pobjegao je u inozemstvo.⁸⁷

⁸³ Čile je posjetio i mađarski ekonomist Belá Kádár. Pizarro je prema svome posjetu objavio članak koji je visoko vrednovao jugoslavenski model. – Bockman, „Democratic Socialism”, 664–665.

⁸⁴ Bockman, „Democratic Socialism”, 664.

⁸⁵ Isto, 665.

⁸⁶ Slom discipline većinom se manifestirao kroz korupciju, krađe, odsustvo s radnog mjesta, neodržavanje strojeva, tučnjave i bujanje crnog tržišta. – Hans Dieter Siebel and Uhandi D. Damachi, *Self-Managament in Yugoslavia and the Developing World* (London: 1982) 267–270. Satirični prikaz dihotomije između intelektualne ljevice i vlasti s jedne te radništva s druge strane i pokušaja uvođenja samoupravljanja „odozdo” može se pronaći u čileanskom filmu *El realismo socialista*, režija Raúl Ruiz, Valeria Sarmiento (Santiago: Poetastros, 2023.), film.

⁸⁷ Odnosi između PS-a u egzilu i Jugoslavije su se nastavili. Socijalisti su posjećivali Jugoslaviju kao jednu od istaknutijih zemalja međunarodnog komunističkog pokreta. Primjerice, posjet Fronta narodnog jedinstva Čilea i Carlosa Altamirana u veljači 1974. godine. – „Posjeta sekretara CK KP Kube Raula Castra Ruza i delegacija Fronta narodnog jedinstva Čilea”, *Vjesnik*, 19. 2. 1974.; „Raul Castro i Carlos Altamirano u Jugoslaviji”, *Vjesnik*, 21. 2. 1974.; „Castro i Altamirano u Jugoslaviji”, *Vjesnik*, 23. 2. 1974.

Spisak referenci

Arhivi

- Arhiv Jugoslavije: Fond 507, Savez komunista Jugoslavije; Fond 837, Kabinet predsjednika republike.
- Hrvatski državni arhiv: Fond 1409, Savjet za odnose s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, Sjeverna i Južna Amerika.

Štampa i periodika

- *Vjesnik* (1973, 1974).

Izvori s interneta

- Encyclopedia Britannica, s.v. „Economic and Social Council (ECOSOC)”. Datum pristupa 14. 12. 2024. <https://www.britannica.com/topic/Economic-and-Social-Council>
- Tricontinental: Institute for Social Research. „Dawn: Marxism and National Liberation”. Datum pristupa 12. 12. 2024. <https://thetricontinental.org/dossier-37-marxism-and-national-liberation/>

Literatura

- Antić, Ljubomir. „Naši iseljenici u Boliviji prema NOB-u i obnovi zemlje”. *Migracijske teme* 2, br. 2 (1985): 85–98.
- Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita*. Zagreb: Globus, 1990.
- Blažević, Jakov. *Tražio sam crvenu nit*. Zagreb: Zagreb izdavačko i propagandno poduzeće, 1976.
- Bockman, Johanna. „Democratic Socialism in Chile and Peru: Revisiting the 'Chicago Boys' as the Origin of Neoliberalism”. *Comparative Studies in Society and History* 61, no. 3 (2019): 654–679.
- Caballero, Manuel. *Latin America and the Comintern 1919–1943*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Calori, Anna. „Cigars socialism: an entangled history of Yugoslav-Cuban relations”. *Cold War History* (2023): 1–19.
- Collier, Simon Collier, William F. Sater. *A History of Chile 1808–2002*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Cosovschi, Agustín. „From Santiago to Mexico: The Yugoslav Mission in Latin America during the Cold War and the Limits of Non-Alignment”. In *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*, edited by Paul Stubbs, 283–382. Montreal & Kingston, London, Chicago: McGill-Queen's, 2023.
- Cosovschi, Agustín. „Searching for Allies in America's Backyard: Yugoslav Endeavors in Latin America in the Early Cold War”. *The International History Review* 43, no. 2 (2021): 281–296.
- Cosovschi, Agustín. „Seeing and Imagining the Land of Tito: Oscar Waiss and the Geography of Socialist”. *Balkanologie* 17, no. 1 (2022): 1–15.

- Cosovschi, Agustin. „A Voice for the Yugoslavs in Latin America: Oscar Waiss and the Yugoslav-Chilean Connection”. In *Inventing the Third World: In Search of Freedom for the Postwar Global South*, edited by Gyan Prakash and Jeremy Adelman, 65–83. London: Bloomsbury Academic.
- Dragišić, Petar. „Walking a Tightrope: Tito's Regional Ambitions and the Cominform Resolution”. In *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, edited by Martin Previšić and Tvrtko Jakovina, 33–45. Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020.
- Faúndez, Julio. *Marxism and Democracy in Chile. From 1932 to the Fall of Allende*. New Haven, London: Yale University Press, 1988.
- Fernandois, Joaquín. „Pawn of Player? Chile in the Cold War”. *Estudios Públicos*, no. 72 (1998): 1–23.
- Goldstein, Ivo. „The Tito-Stalin Split of 1948 as a Personal Conflict”. In *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, edited by Martin Previšić and Tvrtko Jakovina, 17–33. Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020.
- Graf, Maximilian. „Upside-Down: Bilateral and Transnational Relations between Austria and Yugoslavia before and after 1948”. In *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, edited by Martin Previšić and Tvrtko Jakovina, 197–207. Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020.
- Halperin, Ernest. *Nationalism and Communism in Chile*. Cambridge: MIT Press, 1965.
- Harmer, Tanya. *Allende's Chile and the Inter-American Cold War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2011.
- Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik*. Zagreb: Profil, Srednja Europa, 2003.
- Johnson, Cecil. *Communist China and Latin America 1959–1970*. New York, London: Columbia University Press, 1970.
- Kos-Stanišić, Lidija. „Američka vanjska politika prema Latinskoj Americi od početka 19. do kraja 20. stoljeća”. *Međunarodne studije* 3, br. 1 (2003): 120–141.
- Krnić, Frane. *Crni kaputi, bijele rukavice*. Zagreb: Naklada Bošković, 2021.
- Lees, Lorraine. *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War*. Philadelphia: Penn State University Press, 1997.
- Palieraki, Eugenia. „Chile, Algeria, and the Third World in the 1960s and 1970s”. In *Latin America and the Global Cold War*, edited by Thomas C. Field Jr, Stella Krepp and Vanni Pettinà, 274–300. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2020.
- Pollack, Benny. „The Chilean Socialist: Prolegomena to Its Ideology and Organization”. *Journal of Latin American Studies* 10, no. 1 (1978): 117–152.
- Pribičević, Natalija. *Čile*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1965.
- Ramet, Sabrina P. *The Three Yugoslavias*. Washington, Bloomington, Indianapolis: Woodrow Wilson Center Press, Indiana University Press.
- Repe, Božo. „Tito-Stalin Conflict: Yugoslavia as the Westernmost Part of the Eastern World”. In *The Tito-Stalin Split 70 years Later*, edited by Tvrtko Jakovina and Martin Previšić, 121–131. Zagreb, Ljubljana: FF Press, Ljubljana University Press, 2020.

- Rubinstein, Alvin Z. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. Princeton: Princeton University Press, 1970.
- Sater, William. *Chile and the United States: Empires in Conflict*. Athens: Georgia University Press, 1990.
- Simić, Bojan. „Diplomatic relations between Yugoslavia and Chile, 1947–1950: from severance to renewal”. *Istraživanja*, no. 32 (2021): 206–221.

Summary

Ivan Bubalo

Yugoslavia, the Republic of Chile, and the Socialist Party of Chile (1954–1973): Ideological and Diplomatic Aspects of Cooperation

Abstract: The paper examines the relations of Yugoslavia, the Socialist Party of Chile (*Partido Socialista de Chile*; PS) and the Republic of Chile from the early 1950s – when Yugoslavia began to implement its policy of non-alignment – until 1973, when a coup d'état in Chile overthrew one of the few democratically elected socialist or communist governments. The Socialist Party of Chile, Yugoslavia and the League of Communists of Yugoslavia took different paths in developing their respective models of socialism, yet this did not hinder the establishment of warm and cooperative relations. One of the main obstacles to deepening ties between Yugoslavia and Latin America countries which was often cited is geographical distance; however, this did not prevent Yugoslavia from engaging with other, equally distant nations. Additional challenges included the strong influence of the United States, the involvement of actors such as the Soviet Union, Cuba and China, factionalism and lack of discipline among Chilean and Latin American socialists, and frequent regime changes in the region. Despite all the difficulties, Yugoslavia endeavored – at least until the 1970s – to expand its sphere of influence to the Latin American continent, with Chile and the PS occupying a particularly important place in this effort.

Keywords: Chile, socialist Yugoslavia, Socialist Party of Chile, Latin America, Cold War, Salvador Allende, Tito

The Socialist Party of Chile and socialist Yugoslavia maintained a cordial collaboration from the early 1950s until 1973, the endpoint of this study. During this period, Yugoslavia, except for the years between 1947 and 1950, also enjoyed friendly relations with official Santiago, which was typically led by more conservative politicians often supported by U.S. capital. Tito's only visit to Chile took place during the presidency of conservative Jorge Alessandri. Yugoslavia appeared to approach Latin America in two ways: first, through official governments that frequently operated under U.S. influence or at least sympathies, yet often shared Yugoslavia's stance on colonialism and imperialism; second, through progressive movements like the Socialist Party of Chile (PS) (at one point known as the Popular Socialist Party, PSP). However, as archival documents suggest, these relationships with leftist movements and parties had limited scope. The most favorable period for developing ties was from the mid-1950s to the early 1960s, when Titoism represented the most desirable model of socialism for Chilean socialists. But with

the Cuban Revolution's victory, Castroism emerged as the geographically closer model, providing strong momentum to regional movements. While the PS continued to see itself as most aligned with the Yugoslav model, pragmatic factors dictated the need to maintain relations with states, parties, and movements that Yugoslavia might not have preferred. In addition, the Chilean socialists' party indiscipline and factionalism, coupled with occasional Yugoslav detachment, hindered the establishment of mutual trust. It appears that Yugoslavia never fully engaged with a continent whose dynamics became exceedingly complex after the Cuban Revolution, while Chilean socialists never managed to build an effective, disciplined party, instead losing themselves among various foreign models as they sought a unique path to socialism. Ultimately, when Salvador Allende's socialist-led coalition assumed power in 1970, the circumstances did not allow for closer ties between socialist-led Chile and Yugoslavia. Moreover, it was unrealistic to expect socialist countries outside the region to intervene, given the near-total U.S. control over political developments in Latin America.